

ЯВИЩЕ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОМОНІМІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ТА ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

С.М. Єнікєєва

Запорізький державний університет

У сучасній англійській мові спостерігається явище, коли номінативні одиниці у процесі реалізації у мовленні змінюють свої функції лінгвістичного знаку (синтаксичні функції, категоріальні характеристики). Подібне явище дослідники іменують функціональною переорієнтацією мовних одиниць (Левицький 1999:80). А ця переорієнтація, в свою чергу, може призвести до перерозподілу елементів у складі системи мови.

Виникнення нового функціонального варіанта зовсім не означає обов'язкову зміну лінгвістичного статусу вихідної мовної одиниці. Функціональна інновація та його "етимон" можуть довгий час співіснувати паралельно у складі різних мовних підсистем, виконуючи відповідні різнопланові функції.

Наприклад, у сучасній англійській мові є багато слів, які, не випадаючи із системи повноцінних, вільних лексичних одиниць, у той же час утворюють похідні слова, виконуючи роль афіксів: *abuse/ -abuse* (sex-abuse, child-abuse, alcohol-abuse, heroin-abuse, drug-abuse); *aid/ -aid* (live-aid, sport-aid, school-aid); *free/ -free* (bug-free, cost-free, rent-free, risk-free, tax-free, GE-free, sanctions-free, tax-free, oligarch-free, sanctions-free).

У мові паралельно співіснують опозиції, компоненти яких функціонують як одиниці різних рівнів мовної системи (виконують різні мовні функції), ототожнені за формою та диференційовані у змісті.

Функціональними омонімами слід вважати одиниці, що складають пари поліфункціональних мовних знаків (наприклад: лексема/афікс), однакових за формою і корельованих за семантикою, які виконують різні функції (або номінативно-синтаксичну, або номінативно-словотворчу).

Якщо мовна одиниця виконує номінативно-синтаксичну функцію, тобто використовується для будови словосполучень та речень, то її називають лексичною (словом), якщо ж мовна одиниця використовується у процесі словотворення як будівельний матеріал для утворення нових лексичних одиниць, то її слід класифікувати як словотворчий елемент.

Лінгвісти, які вивчають процес трансформації лексичних одиниць у словотворчі засоби, термінологічно визначають його як "морфемізацію вільних форм" (Заботкіна 1989:106), "афіксалізацію лексичних одиниць" (Зацний 2000:12).

Важливо підкреслити, що функціональна переорієнтація мовних одиниць має місце в англійській мові, де немає чіткого протиставлення "основа – слово". Аналітичність англійської мови сприяє тому, що при відсутності необхідних афіксальних засобів для означення більш чи менш стандартних предметів використовуються окремі повнозначні слова. Беручи участь в утворенні композитним способом великого ряду слів, такий компонент відбиває загальну ознаку предметів. Збільшення кількості слів з однаковим компонентом може сприяти узагальненню, типізації його значення та розвитку ознак, притаманних афіксам.

У результаті входження слів до складу композитів вони втрачають свою самостійність і здатність виконувати номінативно-синтаксичну функцію. Вони перетворюються у зв'язані морфеми. Зрозуміло, що ступінь зв'язку компонентів композитів відносна, оскільки у складі складних слів вони поєднуються співположенням основ, а цей вид зв'язку мало чим відрізняється від зв'язку між словами у словосполученні.

Процес афіксалізації лексичних одиниць здійснюється поступово і поетапно. У процесі переходу самостійної лексичної одиниці в нову якість – компонент складного слова, вона зазнає семантичних, морфологічних, фонетичних та орфографічних змін, які створюють умови для подальшої трансформації одного з компонентів складного слова (частіше від іншого) в афіксальну морфему.

Виключно важливу роль у процесі афіксалізації лексичних одиниць відіграє частотність вживання того чи іншого елемента у складі композита. Коли один з компонентів складного слова починає вживатися все частіше в поєднанні з іншими основами, при цьому він втрачає своє первісне значення і поступово набуває типізованого, притаманного вже цілому класу похідних значень, є всі підстави розглядати його як афіксальну морфему. Вчені підкреслюють, що чим більше слів з певним елементом спостерігається у мові, тим більше підстав вважати його афіксом, а не компонентом складного слова (Карашук 1977:32).

Серед змін, що зазнають лексичні одиниці в процесі їх афіксалізації, визначальною є семантична модифікація. Словотворчий елемент *head* утворився внаслідок афіксалізації сленгізма *head* "наркоман", який потім було запозичено загальнолітературною мовою для створення таких слів, як *cyberhead*, *computerhead*, *Net-head*, *wirehead*, в яких він має значення "людина, яка захоплена чимось; людина, яка щось дуже любить".

Розглядаючи функціональні омоніми "лексема/афікс", слід зазначити, що процес функціональної переорієнтації мовних одиниць має "однобічний рух", тобто відбувається трансформація лексичних одиниць у словотворчі елементи, за винятком надзвичайно рідкісних випадків номіналізації (лексикалізації) афіксів, наприклад, *ism* "теорія; доктрина", *Euro* "грошова одиниця країн Європейського Союзу".

Ми розглянули поліфункціональність мовних одиниць, яка виявляється на лексичному та словотворчому рівнях. Подібне явище можна спостерігати і на синтаксичному та на лексичному рівнях.

Відомо, що складні слова утворюються як шляхом складання синтаксично незалежних слів-основ (основоскладання), так і в результаті стягнення словосполучення або фрази, тобто синтаксично зв'язаних між собою лексичних одиниць. Багатокомпонентні одиниці, що утворюються внаслідок стягнення синтаксично зв'язаних між собою слів, називають лексикалізованими синтаксичними структурами (Бортничук 1988:158), складними словами, утвореними в результаті інтеграції словосполучень (Квеселевич 1983:5). На нашу думку, іншою назвою для таких утворень може бути наш термін "складні слова синтаксичного типу" (Єнікєєва 2002:73).

При утворенні складних слів синтаксичного типу функціональній переорієнтації підлягають синтаксичні одиниці – словосполучення або речення, які в результаті інтеграції зазнають якісних змін, набувають ознак лексичних одиниць. Формування складних слів синтаксичного типу відбувається поетапно та поступово. Для того щоб словостягнення трансформувалося у складне слово, необхідні певні умови, найважливішою з яких є високочастотність.

Складні слова синтаксичного типу, які утворюються в англійській мові, на початку свого існування мають здебільше риси оказіональності, оскільки являють собою продукт індивідуальної мовленнєвої творчості. Такого роду інновації утворюються для задоволення потреби спілкування у конкретній ситуації, і тому на початку свого існування мають обмежену сферу вживання.

Головними ознаками складного слова синтаксичного типу є спеціалізація значення, цільнооформленість, виконання єдиної для всієї багатокomпонентної одиниці синтаксичної функції, здатність бути основою для подальшого словотворення (*matter-of-fact – matter-of-factly – matter-of-factness*). Ще однією важливою ознакою складних слів синтаксичного типу є набуття ними певних категоріальних ознак, характерних для лексичних одиниць: належність до певної частини мови, наявність граматичних ознак певної частини мови.

Складні слова синтаксичного типу утворюються для зручності, оскільки дають можливість вживати поширені синтаксичні конструкції атрибутивного типу у препозиції до слів, які вони визначають, наприклад, *The suit and her down-at-the-heels shoes were Marianne's entire capital (Heym)*. Як одиниці номінації складні слова синтаксичного типу мають вторинний характер, оскільки є омонімами вже існуючих у мові лексичних одиниць.

Вільні словосполучення і створені на їх основі складні слова синтаксичного типу співіснують в англійській мові і утворюють функціональну опозицію (словосполучення /слово). Мовні одиниці, що складають цю опозицію, мають тотожну звукову та графічну форму, але вони протиставлені один одному за змістом та функціональними ознаками, тобто мова йде про гомогенну функціональну омонімію між одиницями лексичного та синтаксичного рівнів мовної системи.

Визнаючи, що омонімія може бути джерелом непорозуміння при спілкуванні та труднощів при перекладі, ми, однак, не схильні розглядати її як “побічний продукт розвитку мови” (Карпенко 1991:115). Ми розглядаємо процес функціональної переорієнтації мовних одиниць, який породжує функціональну омонімію, як один із шляхів збагачення різних рівнів мовної системи за рахунок власних ресурсів.

Хоча функціональна омонімія і створює проблеми для перекладача, їх можна подолати, якщо враховувати можливість омонімічного функціонування різнорівневих одиниць, знати механізми трансформації лексичних одиниць у словотворчі елементи та інтеграції синтаксичних конструкцій у слова. Вищезазначені процеси пов’язані із модифікацією семантики вихідних одиниць.

Омонімічність лексичних одиниць та словотворчих елементів створює хибні асоціації, які можна зняти при зверненні до семантики лексеми-корелята. Задля адекватного перекладу лексичних новоутворень, до складу яких входять елементи, створені шляхом афіксалізації слів, слід ураховувати семантичні зміни, яких зазнають лексеми в процесі їх трансформації у словотворчі елементи. Як ми вже зазначали, у випадку афіксалізації лексичних одиниць модифікація значення здійснюється у бік її спеціалізації або набуття переносного значення. Наприклад, елемент *free* у складі слів *additive-free, cholesterol-free, lead-free, sugar-free* означає, на відміну від свого лексичного корелята, не просто “вільний”, а “той, що не містить у своєму складі те, на що вказує основа слова”, тобто має більш конкретне, спеціалізоване значення.

Складні слова синтаксичного типу, які мають синоніми на лексичному рівні (наприклад: *good-for-nothing – useless; side-by-side – close; up-to-date – new, modern*) можна перекласти спираючись на семантику загальноживаних, стилістично-нейтральних синонімічних відповідників.

Виключно важливу роль при перекладі складного слова синтаксичного типу відіграє визначення синтаксичної функції, яку виконує новоутворення. Якщо складне слово виступає у реченні як означення (а саме ця функція є найбільш характерною для цих одиниць), то за відсутності лексичного еквівалента в українській мові його перекладають атрибутивним зворотом або підрядним реченням.

Переклад складних слів синтаксичного типу у реченні *Maybe it was just a friendly, showing-your-affection type of kiss, not an I-think-I'm-in-love-with-you let's-find-out type (M.Marks)* слід здійснювати спираючись не лише на семантику лексем, що утворюють складні слова, а і на синтаксичні функції, які виконують новоутворення. Усі складні слова синтаксичного типу у цьому реченні виконують функцію означення і не мають лексичних відповідників в українській мові, тому їх слід перекладати як атрибутивні підрядні речення: *Можливо це був тільки дружній поцілунок, що свідчив про наші добрі стосунки, і зовсім не подібний на поцілунок чоловіка, що вважає себе закоханим, і яким він перевіряє, чи люблять його.*

Таким чином, при перекладі необхідно ураховувати типологічні особливості сучасної англійської мови: можливість функціональної переорієнтації мовних одиниць, наслідком якої є одночасне і паралельне співіснування тотожних за формою, корелюючих за значенням, поліфункціональних одиниць – функціональних омонімів (слово / афікс; словосполучення / складне слово синтаксичного типу).

При перекладі лексичних інновацій, створених за участю афіксалізованих одиниць, слід ураховувати, що останні виступають у новому, модифікованому значенні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бортничук Е.Н., Василенко І.В., Пастушенко Л.П. Словообразование в современном английском языке. – К.: Высшая школа, 1988. – 262с.
2. Єнікєєва С.М. Утворення складних слів синтаксичного типу в англійській мові та особливості їх перекладу//Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. – 2002. - № 4 (37). – С.72-75.
3. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка.- М.: Высшая школа, 1989. – 126 с.

4. Зацный Ю.А., Бутов В.Н. Новая общественно-политическая лексика и фразеология английского языка. - Запорожье: Запорожский государственный университет, 2000.-200с.
5. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. – Київ-Одеса: Либідь, 1991. –280 с.
6. Карашук П.М. Словообразование английского языка. - М.: Высшая школа, 1977. – 303с.
7. Квеселевич Д.И. Интеграция словосочетания в современном английском языке. – Киев: Высшая школа, 1983. – 84 с.
8. Левицкий А.Э. Особенности перевода функционально переориентированных единиц современного английского языка //Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі: Сб. наук. праць. – Суми: Вид-во СумДУ, 1999. – С. 79-83.

Надійшла до редколегії 18 березня 2003р